

วิจารณ์หนังสือ แปลเอกสารปฐมภูมิเกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรไทยกับสเปน

ภาสุรี ลือสกุล

การศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศสเปนยังมีไม่มากนักเมื่อเทียบกับประเทศอื่นๆในยุโรป เนื่องจากสเปนไม่ได้มีบทบาทสำคัญในภาพการเมืองไทยนับแต่ชาติยุโรปได้เข้ามาเจริญสัมพันธ์ไมตรีด้วยเหตุนี้ จึงมีหลักฐานบันทึกน้อยมาก อีกประการหนึ่งคือ มีผู้รู้ภาษาสเปนในประเทศไทยอยู่ไม่มาก จึงเป็นอุปสรรคสำคัญในการค้นคว้าเรื่องดังกล่าว การแปลเอกสารปฐมภูมิภาษาสเปนเป็นภาษาไทยจึงนับเป็นผลงานที่มีคุณูปการอย่างยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ของทั้ง 2 ประเทศ

กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐานสเปน ผลงานของศาสตราจารย์จันทร์ฉาย ภัคอธิคม ซึ่งตีพิมพ์ในปี 2532 นับเป็นการรวบรวมและแปลเอกสารปฐมภูมิของชาวสเปนเป็นครั้งแรกในไทย หนังสือเล่มนี้เป็นการนำเสนอมุมมองของชาวสเปนในฟิลิปปินส์ซึ่งขณะนั้นนับเป็นส่วนหนึ่งของอาณานิคมสเปนในเม็กซิโกและสนใจขยายเครือข่ายการค้าและอำนาจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยมีฟิลิปปินส์เป็นฐานบัญชาการ เอกสารทั้งหมดแปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษที่แปลมาจากเอกสารดั้งเดิมในภาษาสเปน เนื้อหาของผลงานเล่มนี้บอกเล่าจุดเริ่มต้นความสัมพันธ์ที่ไม่ราบรื่นนี้ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับสเปนในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 กล่าวคือ ตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรไปจนถึงพระเจ้าทรงธรรม ในขณะที่ชาติยุโรปหลายชาติเข้ามาติดต่อกับสยามไม่ว่าจะเป็นโปรตุเกส ฮอลันดาหรือฝรั่งเศส ส่วนสเปนก็เพิ่งยึดครองลาตินอเมริกาเป็นอาณานิคมได้ไม่นาน อย่างไรก็ตาม แม้คณะทูตสเปนจะได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนเรศวร แต่การเจริญความสัมพันธ์

ครั้งนี้กลับมีอุปสรรคใหญ่เพราะสเปนแสดงท่าทีว่าต้องการเข้าแทรกแซงการเมืองภายในของกัมพูชา ซึ่งกระทบโดยตรงกับความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้เรือชาวสเปนยังลักลอบพานักโทษชาวโปรตุเกสที่ถูกคุมขังอยู่หลบหนีและยึดเรือสินค้าของต่างชาติที่จอดอยู่ในน่านน้ำไทยหลายครั้งหลายครา ทำให้ราชสำนักอยุธยาส่งกองทัพมาโจมตีเรือสเปนและทางการฟิลิปปินส์ซึ่งไม่ได้มีกำลังพลมากนัก ซึ่งอีกฝ่ายก็ตอบโต้ด้วยการดักปล้นเรืออยุธยาในน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นระยะๆ

นอกจากเอกสารปฐมภูมิของชาวสเปนที่แปลจากภาษาอังกฤษแล้ว ยังมีเอกสารปฐมภูมิที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของไทยกับสเปนที่แปลตรงจากภาษาสเปน เป็นผลงานของรองศาสตราจารย์ ดร.สถาพร ทิพยศักดิ์ โดยเป็นหนังสือรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการเจริญสัมพันธ์ไมตรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจำนวน 2 เล่มได้แก่ *บายูซีจำนวนพระไตรปิฎกที่พระราชทานศึกษาสถานต่างประเทศ (Nota del número de los ejemplares de las Escrituras Canónicas del Budhismo, regalo del Rey de Siam á los establecimientos docentes en el extranjero)* ตีพิมพ์ในปี 2555 และ *ข่าวการเสด็จประพาสราชอาณาจักรสเปนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (Noticias de la Visita de Rama V al Reino de España)* ตีพิมพ์ในปี 2556

การจัดทำหนังสือทั้ง 2 เล่มมีที่มาจากโครงการแปลพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรปคราวแรก พุทธศักราช 2440 เป็นภาษาต่างๆ ของสหภาพยุโรป โดยศูนย์ยุโรปศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อร่วมฉลองโอกาส 150 ปี วันพระบรมราชสมภพ และโอกาสที่องค์การยูเนสโกประกาศยกย่องให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญด้านการศึกษาวัฒนธรรม สังคมศาสตร์ มานุษยวิทยา การพัฒนาสังคมและการศึกษา ในเอกสารดังกล่าว รองศาสตราจารย์ ดร.สถาพร ทิพยศักดิ์ ผู้แปลภาษาสเปนพบว่าในพระราชหัตถเลขาฉบับที่ 58 ลงวันที่ 26 ตุลาคม ร.ศ. 116 ว่าด้วยการ

การแปลเอกสารปฐมภูมิเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรไทยกับสเปน

เสด็จประพาสสเปนและโปรตุเกสมีการบันทึกถึงประเทศสเปนไว้น้อยมาก จึงสนใจค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ ในช่วงเวลาดังกล่าว นำไปสู่การค้นพบหลักฐานภาษาสเปน 2 ชุดอันได้แก่ การเจริญสัมพันธ์ไมตรีระหว่าง 2 ประเทศ ก่อนการเสด็จประพาสสเปนและเหตุการณ์ระหว่างการเดินทางเสด็จประพาส โดยผู้จัดทำได้จัดทำสำเนาและคัดลอกเอกสารสเปนดังกล่าวเพื่อตีพิมพ์คู่กับบทแปลภาษาไทย

บายูซีจำนวนพระไตรปิฎกที่พระราชทานศึกษาสถานต่างประเทศ
เป็นการรวบรวมเอกสารราชการของสเปนที่เกี่ยวข้องกับการรับพระราชทานพระไตรปิฎกฉบับบาลีอักษรสยามเนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ครบ 25 ปีในพุทธศักราช 2436 ซึ่งตรงกับรัชสมัยของกษัตริย์อัลฟองโซที่ 12 แห่งพระราชวงศ์บูร์บอง ในการค้นคว้าครั้งนี้ยังได้พบข้อมูลว่าแท้จริงแล้วก่อนหน้าการพระราชทานพระไตรปิฎก สเปนเคยส่งคณะทูตเข้ามาในอินโดจีน และนายเมลเซอร์ ออร์โดญเญซ อี ออร์เตกา ได้เชิญเครื่องราชบรรณาการจากราชอาณาจักรสเปน รวมถึงพระราชสาส์นกราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสราชอาณาจักรสเปนด้วย ดังนั้น เมื่อทรงตัดสินพระราชหฤทัยเสด็จประพาสยุโรป จึงได้รวมราชอาณาจักรสเปนไว้ในเส้นทางด้วย

บายูซีจำนวนพระไตรปิฎกที่พระราชทานศึกษาสถานต่างประเทศ
ประกอบด้วยเอกสาร 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นเอกสาร 2 ฉบับจากจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร กรุงเทพฯ กล่าวถึงรายชื่อประเทศในยุโรป (และอาณานิคม) และจำนวนเล่มพระไตรปิฎกที่ได้รับพระราชทาน โดยหลักฐานดังกล่าวระบุว่า ประเทศสเปนได้รับเพียง 4 ชุดเท่านั้น และสถานที่ที่ได้รับพระไตรปิฎกคือ ราชบัณฑิตยสถานสำหรับศึกษาคติธรรมคติโลกย์ (Royal Academy of Moral and Political Sciences) หอสมุดของกระทรวงการต่างประเทศในกรุงมาดริด (Library of the Ministry of Foreign Affairs at Madrid) มหาวิทยาลัยกรุงมาดริด (University of Madrid) และมหาวิทยาลัยกรุงมะนิลา (University of Manila)

เอกสารส่วนที่ 2 ซึ่งเป็นเอกสารส่วนใหญ่ในผลงานเล่มนี้มาจาก หอจดหมายเหตุประวัติศาสตร์แห่งชาติ กรุงมาดริด (Archivo Histórico Nacional de Madrid) และหอจดหมายเหตุพระราชวังหลวง กรุงมาดริด (Archivo de Palacio Real de Madrid) ซึ่งเป็นหนังสือแสดงความจำนงขอรับ และการจัดส่งพระไตรปิฎกของหน่วยงานราชการต่างๆ ของสเปน เช่น กระทรวงการต่างประเทศและหน่วยงานในสังกัด คือสถานทูตสเปน ณ กรุงปารีส และสำนักงานตัวแทนทางการทูตประจำประเทศสเปนในจีนและสยาม (Legación de España en China y Siam) รวมทั้งกระทรวงอาณานิคมโพ้นทะเล (Ministerio de Ultramar) ซึ่งเป็นตัวเชื่อมการติดต่อประสานงานกับคิวบา ปัวตริโก และฟิลิปปินส์ อาณานิคม 3 แห่งสุดท้ายของสเปน ตลอดจนสมุหเทศาภิบาลกลางประจำอาณานิคมเหล่านี้ เอกสารชุดหลังนี้ให้ข้อมูลที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากเอกสารไทย กล่าวคือมีหลักฐานการส่งมอบพระไตรปิฎกจำนวนมากไปยังหอสมุดสังกัดกระทรวงอาณานิคมโพ้นทะเลในกรุงมาดริด หอจดหมายเหตุอเมริกาที่เมืองเซบิยา และโรงเรียน มหาวิทยาลัย สำนักสงฆ์ พิพิธภัณฑสถาน ศูนย์วัฒนธรรม ตลอดจนสมาคมอื่นๆ หลายแห่งในอาณานิคมทั้ง 3 แห่งอีกด้วย

ข่าวการเสด็จประพาสราชอาณาจักรสเปนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการรวบรวมข่าวเกี่ยวกับการเสด็จเยือนประเทศสเปน และโปรตุเกสระหว่างวันที่ 16-20 ตุลาคม 2440 จากหนังสือพิมพ์ฉบับสำคัญของกรุงมาดริดจำนวน 11 ฉบับ ได้แก่ *El Nacional, El Imparcial, Heraldo de Madrid, La Correspondencia de España, La Época, El Liberal, El Correo Español, El País, Correo de Madrid, Diario Oficial de Avisos de Madrid* และ *El Siglo Futuro* โดยรองศาสตราจารย์ ดร.สถาพร ทิพย์ศักดิ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอมุมมองของชาวสเปนที่มีต่อการเสด็จประพาส ซึ่งย่อมแตกต่างจากมุมมองสยามเช่นใน *จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ. 116* โดยพระยาสุฤทธิพนนกร (เส็ง วิริยะสิริ) ราชเลขานุการในพระองค์ซึ่งได้ตามเสด็จฯ

การแปลเอกสารปฐมภูมิเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรไทยกับสเปน

สเปนและโปรตุเกสเป็น 2 ประเทศสุดท้ายที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยือนในการประพาสยุโรปครั้งที่ 1 รวมระยะเวลา 9 เดือน ตรงกับรัชสมัยของยูวกษัตริย์อัลฟองโซที่ 13 ซึ่งมีพระชนม์เพียง 11 พรรษา โดยมีพระนางมาเรีย กริสตินา พระราชชนนีเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จากข่าวในหนังสือพิมพ์ทุกฉบับทำให้ทราบถึงเส้นทางการเสด็จพระราชดำเนินโดยรถไฟจากกรุงปารีสเข้าสู่พรมแดนทางตอนเหนือของสเปน ผ่านเมืองอิรุน ซานเซบาสเตียนก่อนมุ่งหน้าสู่กรุงมาดริด ได้ประทับอยู่ที่เมืองหลวงของสเปนเป็นเวลา 4 วัน ก่อนเสด็จพระราชดำเนินต่อไปยังเมืองเซบิยาทางตอนใต้ของสเปน ซึ่งเป็นเมืองที่โปรดเป็นพิเศษ จากนั้นจึงเสด็จพระราชดำเนินต่อไปยังกรุงลิสบอน ประเทศโปรตุเกส จากนั้นจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับเข้าประเทศสเปนอีกครั้ง ในระหว่างทางเกิดอุบัติเหตุรถไฟตกกรงทำให้ต้องเสียเวลาเกือบ 10 ชั่วโมงก่อนจะเสด็จพระราชดำเนินต่อไปยังเมืองซาราโกซาของสเปนและบาร์เซโลนา เมืองที่มีพระราชประสงค์จะเยี่ยมชมแต่ไม่มีเวลาเพียงพอเนื่องจากต้องเสด็จพระราชดำเนินต่อไปประเทศอิตาลีเพื่อนิวติสยามโดยเรือที่ทางการสยามจัดเตรียมถวาย

หนังสือพิมพ์ทุกฉบับบันทึกรายละเอียดตั้งแต่การเสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่ประเทศสเปนจนออกจากคาบสมุทรไอบีเรีย เนื้อหาข่าวทั้งหมดมาจากข้อมูลชุดเดียวกันที่บรรยายเส้นทางการเสด็จประพาสและพระราชกรณียกิจต่างๆ แต่มีความแตกต่างบ้างในรายละเอียดปลีกย่อยซึ่งอาจกล่าวแย้งกันหรือเสริมข้อมูลกันในบางกรณี ทุกฉบับเสนอข่าวโดยละเอียดยกเว้น *El País* ที่นำเสนอข่าวแบบสรุปย่อ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงสนพระราชหฤทัยและให้ความสำคัญแก่การเสนอข่าวในสื่อสเปนเป็นอย่างยิ่ง โดยมีรับสั่งให้ล่ามผู้ติดตามแปลข่าวที่ดีพิมพ์ใน *El Imparcial*, *El Liberal*, *Heraldo de Madrid* และ *La Correspondencia de España* ถวายก่อนเสด็จนิวติประเทศไทย

ข่าวในหนังสือพิมพ์มาดริดแสดงให้เห็นว่าราชสำนักสเปนได้เตรียมการ

รับเสด็จ “กษัตริย์จุฬาลงกรณ์ที่ 1” อย่างดีเยี่ยม พระองค์ได้ประทับแรมที่พระราชวังหลวงระหว่างการเดินทางเยือนกรุงมาดริด โดยพระนางมาเรีย กริสตินา ได้ทรงจัดคอนเสิร์ต ละครเวที และพระกระยาหารค่ำถวาย โดยมีผู้ได้รับเชิญราว 1,000 คน แม้จะไม่ได้ประทับค้างคืนที่เมืองเซบิยาเพราะต้องเสด็จพระราชดำเนินต่อไปยังกรุงลิสบอนในวันเดียวกัน ทางกาสเปนก็ได้จัดเตรียมห้องรับรองไว้ที่พระราชวังอัลกาซาร์ ซึ่งเป็นห้องเดียวกับที่กษัตริย์และราชินีสเปนเคยเสด็จมาประทับ ประชาชนชาวสเปนเองก็ตื่นตื่นที่จะได้เข้าเฝ้าชมพระบารมีตามเส้นทางที่จะเสด็จพระราชดำเนินผ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามขานขาลาสถานีรถไฟ หนังสือพิมพ์ *Heraldo de Madrid* ได้บันทึกไว้ว่า “ผู้คนเฝ้ารอรับเสด็จเพราะมีความอยากรู้อยากเห็นในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้แทนของอาณาจักรแห่งหนึ่งที่ไม่เคยมีใครรู้จักและมีความแตกต่างทางประเพณีและวัฒนธรรมจากปิตุภูมิของเรา การเสด็จประพาสของกษัตริย์จุฬาลงกรณ์อาจมีความหมายทางการเมือง”

สื่อสเปนบรรยายภาพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเช่นกษัตริย์เอเชียที่มีพระจริยวัตรตรงตามและฉลองพระองค์สง่าตามแบบตะวันตกไม่ทรงถือพระองค์และไม่มีพระราชประสงค์ให้จัดพิธีส่งเสด็จเมื่อการเดินทางสิ้นสุดลง หนังสือพิมพ์ทุกฉบับได้กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ที่พระราชทานราชทรัพย์ช่วยเหลือชาวสเปนที่ยากไร้ในกรุงมาดริด คนงานในโรงงานทอพรม หลวงรวมไปถึงมหาตมะเล็กสเปนที่ตามถวายการรับใช้ นอกจากการเสด็จเยือนพิพิธภัณฑสถาน รัฐบาล สภาผู้แทนราษฎร และสถานที่ราชการต่างๆ แล้ว ยังทรงสนพระทัยจะทอดพระเนตรการสู้วัวกระทิง ซึ่งในเบื้องต้นทางการสเปนไม่ได้จัดไว้ในแผนเนื่องจากเกรงจะระคายเคืองเบื้องพระยุคลบาทด้วย “เหตุผลทางศาสนา” ของชาวไทย แม้หนังสือพิมพ์หลายฉบับจะรายงานข่าวว่าเป็นมหรสพที่มีสีสัน น่าตื่นตื่น และพระองค์ทรงสำราญพระทัยเป็นอย่างมาก มีสื่ออีกหลายฉบับที่กล่าวว่าชาวสยามมองดูการสู้วัวอย่างตื่นตะลึงและหลายคนมีอาการไม่สบาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินกลับเมื่อวัวกระทิงตัวที่ 5 เดินเข้าสนาม เมื่อมีผู้กราบบังคมทูลถาม จึงทรงตอบว่า “มหรสพการสู้วัวสวยงามมากแต่ทำให้พระองค์เกือบจะทรงประชวร”

การแปลเอกสารปฐมภูมิเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรไทยกับสเปน

กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐานสเปน, บัญชีจำนวนพระไตรปิฎกที่พระราชทานศึกษาสถานต่างประเทศ และ ข่าวการเสด็จประพาสราชอาณาจักรสเปนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นหนังสือที่รวบรวมและแปลเอกสารที่บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและสเปนใน 2 ยุคสมัยสำคัญของการเมืองสยามที่เปิดประเทศสู่ชาติต่างๆ จากยุโรปและต้องเผชิญหน้ากับการคุกคามของการล่าอาณานิคมในรูปแบบที่แตกต่างกัน กล่าวคือตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรแห่งกรุงศรีอยุธยาและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นับเป็นผลงานที่สะท้อนอีกมุมหนึ่งของประวัติศาสตร์ทั้ง 2 ประเทศที่มีผู้สนใจศึกษาเพียงจำนวนไม่มากนักตลอดเวลาที่ผ่านมา